श्री ५ को सरकार

कानून तथा न्याय मन्त्रालय

श्री ५ महाराजाधिराज वीरेन्द्र वीर विक्रम शाहदेवबाट राष्ट्रिय पञ्चायतको सल्लाह र सम्मतिले बनाइबक्सेको तल लेखिएबमोजिमको ऐन सर्वसाधारणको जानकारीको लागि प्रकाशित गरिएको छ ।

२०३९ सालको ऐन नं. १६

स्वस्तिश्री गिरिराजचक्रचूडामणि नरनारायणेत्यादि विविध विरुदावली विराजमान मानोन्नत महेन्द्रमाला परम नेपालप्रतापभास्कर ओजस्विराजन्य परम गौरवमय तेजस्वी त्रिभुवनप्रजातन्त्रश्रीपद परम उज्ज्वल कीर्तिमय नेपालश्रीपद परम प्रोज्ज्वल नेपालतारा परम पवित्र ॐरामपट्ट परम ज्योतिर्मय सुविख्यात त्रिशक्तिपट्ट परम सुप्रसिद्ध प्रबल गोरखादक्षिणबाहु परमाधिपति अतिरथी परम सेनाधिपति श्री श्री श्री श्री श्रीमन्महाराजाधिराज वीरेन्द्र वीर विक्रम शाहदेव देवानाम् सदा समरविजयिनाम् ।

भू तथा जलाधार संरक्षण गर्ने सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको ऐन

प्रस्तावना : बाढी, पैह्रो, भू-क्षय जस्ता प्राकृतिक प्रकोपको नियन्त्रण गरी भू तथा जलाधार संरक्षण गर्ने सम्बन्धमा कानूनी व्यवस्था गर्न र सर्वसाधारण जनताको सुविधा र आर्थिक हित कायम राख्न वाञ्छनीय भएकोले,

श्री ५ महाराजाधिराज वीरेन्द्र वीर विक्रम शाहदेवबाट राष्ट्रिय पञ्चायतको सल्लाह र सम्मतिले यो ऐन बनाइबक्सेको छ ।

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ : (१) यस ऐनको नाम "भू तथा जलाधार संरक्षण ऐन, २०३९" रहेको छ ।

(२) यो ऐन तुरून्त प्रारम्भ हुनेछ ।

२. परिभाषा : विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा,–

(क) "संरक्षित जलाधार क्षेत्र" भन्नाले दफा ३ अन्तर्गत घोषित संरक्षित जलाधार क्षेत्र सम्झनुपर्छ ।

आधिकारिकता मुद्रण विभागबाट प्रमाणित गरिएपछि मात्र लागु हुनेछ।

(ख) "भू तथा जलाधार संरक्षण" भन्नाले बाढी, पैह्रो, भू-क्षय जस्ता प्राकृतिक प्रकोपबाट कुनै क्षेत्रलाई नष्ट हुनबाट रोक्ने वा बचाउने तथा पानीको आयतन र बहावलाई सामान्य स्थितिमा राख्ने वा पानीको बहावलाई धमिलो हुन नदिई स्वच्छता बनाई राख्ने कार्य सम्झनुपर्छ ।

(ग) "भू-उपयोगिता प्रणाली (लैण्ड यूज सिस्टम)" भन्नाले जग्गाको उर्वराशक्ति बनाई राख्ने भौतिक तथा रासायनिक गुणहरूलाई कमजोर नपार्ने वा नष्ट हुन नदिने वा कायम रहने किसिमले खेती वा अन्य कार्य गरी त्यस्तो जग्गाको दीर्घकालीन उपयोग गर्ने प्रक्रियालाई सम्झनुपर्छ ।

(घ) "विभाग" भन्नाले भू तथा जलाधार संरक्षण विभाग सम्झनुपर्छ ।

(ङ) "जलाधार संरक्षण अधिकृत" भन्नाले दफा १९ बमोजिम नियुक्त वा तोकिएको अधिकृत सम्झनुपर्छ ।

(च) "तोकिएको" वा "तोकिएबमोजिम" भन्नाले यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियममा तोकिएको वा तोकिएबमोजिम सम्झनुपर्छ ।

३. संरक्षित जलाधार क्षेत्र घोषित गर्न सक्ने : (१) भू तथा जलाधार संरक्षणको लागि आवश्यक देखेमा श्री ५ को सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी नेपाल अधिराज्यको कुनै क्षेत्रलाई चार किल्ला खुलाई संरक्षित जलाधार क्षेत्र घोषित गर्न सक्नेछ ।

(२) उप-दफा (१) बमोजिम घोषित संरक्षित जलाधार क्षेत्रको सिमाना आवश्यकतानुसार श्री ५ को सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी हेरफेर गर्न सक्नेछ ।

४. संरक्षित जलाधार क्षेत्रमा गर्न सकिने कार्यहरू : संरक्षित जलाधार क्षेत्रमा जलाधार संरक्षण अधिकृतले भू तथा जलाधार संरक्षणको लागि देहायबमोजिम कार्यहरू गर्न गराउन सक्नेछः–

(क) रोकथाम वा नियन्त्रण गर्ने बाँध (डेम), गल्छी नियन्त्रण (चेकडेम), तटबन्ध (इम्वाङ्कमेण्ट), गरा सुधार (टेरेस इम्प्रूभमेण्ट), कूलो, सहायक कूलो वा ढल (डाइभर्सन च्यानल), टेवा दिने पर्खाल (रिटेनिंगवाल), पोखरी र यस्तै अन्य आवश्यक बनौटको निर्माण गर्ने तथा त्यसको स्याहार संभार गर्ने,

(ख) परीक्षणस्थल (ट्रायल प्लट) हरूको व्यवस्था गर्ने तथा त्यसको स्याहार संभार गर्ने,

४२९

आधिकारिकता मुद्रण विभागबाट प्रमाणित गरिएपछि मात्र लागु हुनेछ।

(ग) वृक्षारोपण गर्ने, घाँस, झारपात वा अन्य वनस्पति लगाउने र त्यसको स्याहार सम्भार गर्ने तथा हुर्काउने,

(घ) पहिरो जान सक्ने जग्गाहरू र भिराला पाखाहरूमा रहेका वन जङ्गल, झारपात, घाँस तथा अन्य प्राकृतिक वनस्पतिको संरक्षण गर्ने, त्यसको स्याहार सम्भार गर्ने तथा सम्वर्द्धन गर्ने,

(ङ) बाली र फलफूलको खेती गर्ने,

(च) माटोको उर्वराशक्ति र पानी तथा वातावरणको स्वच्छता सन्तुलित रूपमा कायम बनाई राख्ने,

(छ) सम्बन्धित ठाउँहरूमा विद्युतीकरण गर्ने,

(ज) श्री ५ को सरकारले तोकिदिएका भू तथा जलाधार संरक्षणसम्बन्धी अन्य कार्यहरू गर्ने ।

५. संरक्षित जलाधार क्षेत्रभित्रको जग्गाको वर्गीकरण : दफा ४ को प्रयोजनको लागि संरक्षित जलाधार क्षेत्रभित्रको जग्गालाई जलाधार संरक्षण अधिकृतले तोकिए-बमोजिम वर्गीकरण गर्न सक्नेछ ।

६. भू-उपयोगिता प्रणाली अपनाई खेती गर्ने : (१) जलाधार संरक्षण अधिकृतले संरक्षित जलाधार क्षेत्रभित्रको तोकिदिएको जग्गामा भू-उपयोगिता प्रणाली अपनाई कुनै बाली वा फलफूलको खेती गर्न तथा रूख, बिरुवा वा घाँस लगाउन वा अन्य कुनै कार्य गर्न गराउन सक्नेछ ।

(२) उप-दफा (१) बमोजिम तोकिदिएको जग्गा कसैको निजी स्वामित्व भएको जग्गा भएमा सम्बन्धित जग्गाधनी वा मोहीले आफ्नो जग्गामा भू-उपयोगिता प्रणाली अपनाई त्यस्तो कार्यहरू गर्नु पर्नेछ ।

(३) उप-दफा (२) बमोजिम भू-उपयोगिता प्रणाली अपनाई कार्यहरू गर्न जग्गाधनी वा मोहीलाई विभागले प्राविधिक ज्ञान तथा सेवा उपलब्ध गराउनेछ र आवश्यक आर्थिक सहयोग समेत तोकिएबमोजिम दिनेछ ।

(४) उप-दफा (१) बमोजिम भू-उपयोगिता प्रणाली अपनाई कुनै कार्य गर्न लगाएको कारणबाट कुनै जग्गाबाट मोही निष्काशित हुने भएमा त्यस्तो मोहीलाई श्री ५ को सरकारले मुआव्जा दिनेछ । भू-उपयोगिता प्रणाली अपनाई कुनै कार्य गर्न लगाएको जग्गामा सम्बन्धित जग्गाधनीले मुआव्जा लिई आफ्नो स्वामित्व श्री ५ को सरकारलाई छोड्न चाहेमा, त्यस्तो जग्गाधनीले स्वामित्व छोड्न सक्नेछ । त्यसरी स्वामित्व छोड्ने जग्गाधनी र मोहीलाई मुआव्जा दिंदा प्रचलित दरभाउलाई ध्यानमा राखी मुआव्जा दिइनेछ ।

७. प्राविधिक ज्ञान तथा सेवा र आर्थिक सहयोग प्रदान गर्ने : दफा ४ को खण्ड (क) बमोजिमका कार्यहरू कसैले आफ्नो निजी स्वामित्व भएको जग्गामा गर्न चाहेमा निज-

आधिकारिकता मुद्रण विभागबाट प्रमाणित गरिएपछि मात्र लागु हुनेछ।

लाई विभागले त्यस्तो कार्य गर्नको लागि आवश्यक प्राविधिक ज्ञान तथा सेवा उपलब्ध गराउनेछ र आवश्यक आर्थिक सहयोग समेत तोकिएबमोजिम दिनेछ ।

८. क्षतिपूर्ति दिने : दफा ४ को खण्ड (क) वा (ख) बमोजिमका कार्यहरू जलाधार संरक्षण अधिकृतले कसैको निजी स्वामित्व भएको जग्गामा गरेमा ती कार्यहरू त्यस्तो जग्गामा गरे बापत जलाधार संरक्षण अधिकृतले सम्बन्धित जग्गाधनीलाई स्थानीय पञ्चायतको परामर्श लिई प्रचलित दरभाउलाई समेत ध्यानमा राखी क्षतिपूर्ति दिनेछ ।

९. परीक्षण गर्न सक्ने : (१) जलाधार संरक्षण अधिकृतले दफा ४ को खण्ड (ख) अन्तर्गत कुनै परीक्षणस्थलको व्यवस्था गर्दा त्यस्तो परीक्षणस्थलमा कुनै बाली, फलफूल, रूख, बिरुवा, घाँस वा यस्तै अन्य वनस्पति लगाई हुर्काई परीक्षण गर्न गराउन सक्नेछ ।

(२) उप-दफा (१) बमोजिमको परीक्षणस्थलमा लगाइएको बाली, फलफूल, रूख, बिरुवा, घाँस वा यस्तै अन्य वनस्पतिलाई कसैले कुनै किसिमले नष्ट गर्न हुँदैन ।

१०. प्राकृतिक प्रकोप हुने वा हुन सक्ने जग्गामा निषेधित कार्य : प्रचलित कानूनमा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कसैले संरक्षित जलाधार क्षेत्रभित्रको जग्गा-मध्ये बाढी वा पैह्रो आउने वा आउन सक्ने वा भू-क्षय वा भू-कटान हुने वा हुन सक्ने जग्गा भनी जलाधार संरक्षण अधिकृतले तोकिदिएको जग्गामा जलाधार संरक्षण अधिकृतको अनुमति नलिई कसैले देहायको कुनै कार्य गर्न पाउने-छैन:—

(क) कुनै खोला, नाला, खहरे, ताल वा जलाश्रयको वा भूमिगत पानी कुनै किसिमले थुन्ने वा जम्मा गर्ने वा थुनिएको वा जम्मा गरिएको पानी कूलो, सहायक कूलो, ढलद्वारा वा अन्य कुनै किसिमले अन्यत्र लैजाने वा फर्काउने वा त्यस्तो पानी त्यसरी थुनी, जम्मा गरी लगी, फर्काई वा अन्य कुनै किसिमले कुनै काममा प्रयोग गर्ने,

(ख) प्रचलित वनसम्बन्धी कानूनबमोजिम आफूखुस गर्न पाउने रूख, बिरुवा वा अन्य वन पैदावार काट्ने वा अन्य कुनै किसिमले नष्ट गर्ने,

(ग) भैरहेको वन जङ्गल, रूख, बिरुवा, झारपात, घाँस वा अन्य प्राकृतिक वनस्पति काट्ने वा अन्य कुनै किसिमले नष्ट गर्ने,

(घ) ढुङ्गा, माटो, बालुवा, हिलो आदि थुप्रिन तथा जम्मा हुन जाने काम गर्ने वा थुप्रिएको तथा जम्मा भएका ढुङ्गा, माटो, बालुवा, हिलो आदि बगाई लैजान दिने काम गर्ने,

४३९
आधिकारिकता मुद्रण विभागबाट प्रमाणित गरिएपछि मात्र लागु हुनेछ।

(ङ) ढुङ्गा, बालुवा वा अन्य प्रकारको माटो खन्ने, झिक्ने वा लैजाने,

(च) फोहरमैला तथा यस्तै वातावरण दूषित पार्ने खालको अन्य कसिंगरहरू फ्याक्ने वा त्यस्तो फोहर मैला र कसिंगरहरू थुपार्ने वा राख्ने ठाउँको निर्माण गर्ने,

(छ) उद्योग, व्यवसाय वा बसोबासको बस्ती स्थापना गर्ने,

(ज) गाई, भैंसी, भेडा, बाख्रा, कुखुरा र यस्तै अन्य घरपालुवा पशु तथा पंक्षीहरू लैजाने, राख्ने वा चराउने ।

११. उद्योग, व्यवसाय तथा बसोबासको बस्तीलाई सार्न सक्ने : (१) संरक्षित जलाधार क्षेत्रभित्रको जग्गामा स्थापना भइरहेको उद्योग, व्यवसाय तथा बसोबासको बस्तीलाई भू तथा जलाधार संरक्षणको कार्यको लागि श्री ५ को सरकारले अन्यत्र सार्न वा त्यस्तो उद्योग, व्यवसाय वा बसोबासको बस्ती भएको जग्गा प्राप्त गर्न आवश्यक देखेमा श्री ५ को सरकारले त्यस्तो उद्योग, व्यवसाय तथा बसोबासको बस्तीलाई अन्यत्र सार्न वा सो भएको जग्गालाई जग्गाप्राप्तिसम्बन्धी प्रचलित कानूनबमोजिम प्राप्त गर्न सक्नेछ ।

(२) उप-दफा (१) बमोजिम कुनै उद्योग, व्यवसाय वा बसोबासको बस्तीलाई अन्यत्र सार्दा त्यसबाट सम्बन्धित व्यक्तिलाई हुन जाने नोक्सानीको उचित क्षतिपूर्ति श्री ५ को सरकारले दिनु पर्नेछ ।

१२. प्रवेश गर्न सक्ने : (१) जलाधार संरक्षण अधिकृतले वा निजले तोकेको कर्मचारीले दफा ४ मा लेखिएको कुनै कार्य गर्न वा त्यस्तो कार्यहरूको निरीक्षण वा स्याहार सम्भार गर्न संरक्षित जलाधार क्षेत्रभित्रको जग्गामा जुनसुकै बखत प्रवेश गर्न सक्नेछ ।

(२) उप-दफा (१) बमोजिम प्रवेश गर्दा कसैले बाधा विरोध गर्न गराउनु हुँदैन ।

१३. निषेध गर्न सक्ने : जलाधार संरक्षण अधिकृतले दफा ४ अन्तर्गतको कुनै कार्य भएको जग्गामा तथा त्यस्तो जग्गाको वरपर अरू कसैले भू-क्षय वा भू-कटान हुन सक्ने कार्यहरू गर्न नपाउने गरी निषेध गर्न सक्नेछ ।

१४. जग्गा प्राप्त गर्न सकिने : भू तथा जलाधार संरक्षणको लागि श्री ५ को सरकारले कसैको निजी स्वामित्व भएको जग्गा प्राप्त गर्न चाहेमा त्यस्तो जग्गा जग्गाप्राप्ति-सम्बन्धी प्रचलित कानूनबमोजिम प्राप्त गर्न सक्नेछ ।

१५. राष्ट्रिय स्रोत संरक्षण आयोग : (१) श्री ५ को सरकारलाई भू तथा जलाधार संरक्षणसम्बन्धी विषयमा राय सल्लाह दिन श्री ५ को सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी राष्ट्रिय स्रोत संरक्षण आयोग गठन गर्नेछ ।

आधिकारिकता मुद्रण विभागबाट प्रमाणित गरिएपछि मात्र लागु हुनेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम गठन भएको राष्ट्रिय स्रोत संरक्षण आयोगको काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिएबमोजिम हुनेछन् ।

१६. जिल्ला भू तथा जलाधार संरक्षण समिति : (१) कुनै जिल्लामा भू तथा जलाधार संरक्षणसम्बन्धी कार्यहरूको कार्यान्वयनमा समन्वय ल्याउन श्री ५ को सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशित गरी जिल्ला भू तथा जलाधार संरक्षण समिति गठन गर्नेछ ।

(२) उप-दफा (१) बमोजिम गठन भएको जिल्ला भू तथा जलाधार संरक्षण समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिएबमोजिम हुनेछन् ।

१७. नास्न, मास्न, बिगार्न वा हेरफेर गर्न नहुने : कसैले संरक्षित जलाधार क्षेत्रमा दफा ४ बमोजिम गरिएको कुनै कार्य नास्न, मास्न, बिगार्न वा हेरफेर गर्न गराउन हुँदैन ।

१८. जिल्ला भू तथा जलाधार संरक्षण समितिको परामर्श लिनु पर्ने : जलाधार संरक्षण अधिकृतले दफा ५ बमोजिम संरक्षित जलाधार क्षेत्रभित्रको जग्गालाई वर्गीकरण गर्दा वा दफा ६ को उप-दफा (१) बमोजिम त्यस्तो जग्गामा भू-उपयोगिता प्रणाली अपनाई कुनै कार्य गराउँदा निजले जिल्ला भू तथा जलाधार संरक्षण समितिको परामर्श लिनु पर्नेछ ।

१९. जलाधार संरक्षण अधिकृतको नियुक्ति : यस ऐनको प्रयोजनको लागि श्री ५ को सरकारले आवश्यकतानुसार जलाधार संरक्षण अधिकृतहरू नियुक्ति गर्न सक्नेछ । त्यसरी जलाधार संरक्षण अधिकृतहरू नियुक्त नभएको अवस्थामा सो अधिकृतको काम गर्न श्री ५ को सरकारले अन्य कुनै अधिकृतलाई तोक्न सक्नेछ ।

२०. कब्जा गर्न सक्ने : कसैले यो ऐन र यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमहरूको बर्खिलाप काम गरेमा सो कामको सिलसिलामा प्रयोग भएका औजार, चौपाया, सवारी साधन र अन्य माल बस्तुहरू जलाधार संरक्षण अधिकृतले कब्जामा लिन सक्नेछ ।

तर चौपायाको हकमा चौपायाधनीबाट धरौट लिई त्यस्तो चौपाया निजलाई नै बुझाई दिन सक्नेछ र चौपायाधनीले धरौट बुझाउन नचाहेमा जलाधार संरक्षण अधिकृतले सो चौपायालाई लिलाम गर्न सक्नेछ ।

२१. दण्ड सजाय : (१) दफा ६ को उप-दफा (२) वा दफा १२ को उप-दफा (२) को बर्खिलाप काम गर्ने व्यक्तिलाई दुइ महीनासम्म कैद वा पाँच सय रूपैयाँसम्म जरीवाना वा दुवै सजाय हुनेछ ।

(२) दफा १० को बर्खिलाप काम गर्ने व्यक्तिलाई तीन महीनासम्म कैद वा पाँचसय रूपैयाँसम्म जरीवाना वा दुवै सजाय हुनेछ ।

आधिकारिकता मुद्रण विभागबाट प्रमाणित गरिएपछि मात्र लागु हुनेछ।

(३) दफा १७ को बर्खिलाप काम गर्ने व्यक्तिलाई एक वर्षसम्म कैद वा एक हजार रूपैयाँसम्म जरीवाना वा दुवै सजाय हुनेछ र नोक्सानीको बिगो समेत त्यस्तो व्यक्तिबाट असूल गरिनेछ ।

(४) यो ऐनको अन्य दफा वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमहरूको बर्खिलाप काम गर्ने व्यक्तिलाई तीन महीनासम्म कैद वा पाँच सय रूपैयाँसम्म जरीवाना वा दुवै सजाय हुनेछ ।

(५) यस ऐन अन्तर्गत सजाय हुने कसूरसित सम्बन्धित औजार, चौपाया, सवारी साधन र माल वस्तुहरू जफत हुनेछन् ।

२२. श्री ५ को सरकार वादी हुने : यो ऐन अन्तर्गतको मुद्दा श्री ५ को सरकार वादी हुनेछ ।

२३. मुद्दाको तहकिकात : (१) यो ऐनबमोजिम सजाय हुने कसूरसम्बन्धी मुद्दाको तहकिकात जलाधार संरक्षण अधिकृतले गर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम मुद्दा तहकिकात गर्दा जलाधार संरक्षण अधिकृतले सरकारी वकीलको राय लिन सक्नेछ ।

२४. श्री ५ को सरकारले जलस्रोतको उपयोग तथा वितरण गर्न बाधा नहुने : श्री ५ को सरकारले कुनै जलस्रोतको विकास आफैले गर्न यस ऐनमा लेखिएका कुनै कुराले बाधा पुऱ्याएको मानिनेछैन ।

२५. नियम बनाउने अधिकार : यो ऐनको उद्देश्य कार्यान्वित गर्नको लागि श्री ५ को सरकारले आवश्यक नियमहरू बनाउन सक्नेछ ।

आज्ञाले,
ध्रुववर सिंह थापा
श्री ५ को सरकारको सचिव

लाखमोहर सदर मितिः– २०३९।८।६।१

४३४

आधिकारिकता मुद्रण विभागबाट प्रमाणित गरिएपछि मात्र लागु हुनेछ।